

ISTENI SZIKRÁTÓL A SZENTIVÁNI LÁNGOKIG

Tűzimádó magyarok mágiái

Szent Iván éjszakáján idén is misztikus tüzek lobognak, táncoló lángjukkal összebabonázva ősi hiedelmeket, mai érzelmeket az őselemlől, melyet az ember egyszerre fél és tisztel, kiszámíthatatlan ellenségnek, pusztítóknak, egyszerűsmind életet biztosítóknak, gyógyítóknak vél, óvakodik tőle és óvja.

Prométheusz titáni cselekedete óta – amikor is ellopta Héphaisztosz isteni kovácsműhelyéből az ember számára a szikrát – megkülönböztetett helye van világunkban a tűznek, misztikájába érdekes néha be-bekukkantani. A tűztiszteleti ünnepes napok – a húsvéti tűszentelés, az újtűz csiholása, a Szent Iván-éj – közül a legtöbb titokzatosság a június 24-i naphoz kötődik. A Nap tüze, a fény tisztelére ősidők óta örömtűzeket gyűjtöttek az emberek, a nyári napfordulót ezzel ünnepelték Európa-szerte, s pogány rítusokkal. Keresztelő Szent János ünnepeként a keresztény világban az 5. században vált általánossá. Az emlékek szerint a magyarok a 11. század óta gyűjtöttek tűzeket a nyári napfordulón, s a 16. századtól már nemcsak a június 24-i tüzet nevezték Szent Iván tűzének, de a más ünnepi és örömtűzeket is. Őrizve bennük a tűz misztériumát. Ősi hitét annak, hogy általa az ember birtokol valami istenit, érintkezhet a természetfölötti erőkkel, tűzmágiával befolyásolhatja

A tűzszimbólum modern megjelenési formája: karra tetovált lángok.

Sör, a költők itala

Bohém volt, semmiben sem ismert korlátokat. Ezt már az általános iskolában megtanultuk a huszadik századi magyar líra egyik legfontosabb alakjáról, azt azonban kevesen tudják, hogy Ady Endre dorbézolás kedvében leginkább sört rendelt a főúrtól.

MTI PRESS

A költő 1896-ban – mint elsőéves joghallgató – az ősi debreceni kollégium lakója volt, diákársaival zajos, duhaj életet élt. Egy húsvéti dáridó után

kapcsolatát a túlvilágiakkal, alakíthatja sorsát és másokét. A titokzatosság, a rejtély, a sejtelmek, a mágiák, a rítusok, a praktikák, a misztériózus tűz elemei különösen gazdagon kavarnak a magyar hiedelemvilágban, bár egységes hiedelemkört nem alkotnak.

A magyar, a valahai „tűzimádó nép” (ahogy Ibn Ruszta történetíró nevezte) sajátos kettősséggel közelíti még ma is az őselemt: tiszteli és féli, óvakodik tőle és óvja, gyanakvó vele szemben, de megbecsüli. S igyekszik hozzá úgy is viszonyulni. A tüzet tisztelés, félés megnyilvánulásai a vele kapcsolatos tilalmak: például nem szabad beleköpni, szidni, szemetet beleszórni. Mert a tűz tiszta hely, ahová csak olyasmi kerülhet, ami kedves neki, s amit máshová nem lehet eldobni. A „kedvesek” közé tartoztak a karácsony és a húsvét szentelményei, az ünnepi étkek morzsái, a szentelt gyertyacsonkok. Az „eldobhatatlanok”, a haj, a köröm is a tűzbe kíváncsoztak, de néhol a maradék anyatejet is ráfejték. A tisztelet abban is megnyilvánult, hogy a tüzet mintegy megszemélyesítették, például etették: általánosan elterjedt szokás volt kenyérsütéskor a kemencébe egy kis lisztet vagy tésztát vetni, hogy a tűz is „jólalkjon”, s a leeső ételeket a tűzhelybe dobni. Ha pattog, morog a tűz, akkor éhségét, szomjúságát jelzi, kap egy falat ételt.

S kap étket azért is, mert úgy vélik, közvetítő az élők és holtak között: a tűzbe tett enivaló az elhunyt szeretteknek jut. Akiiket egyébként képes

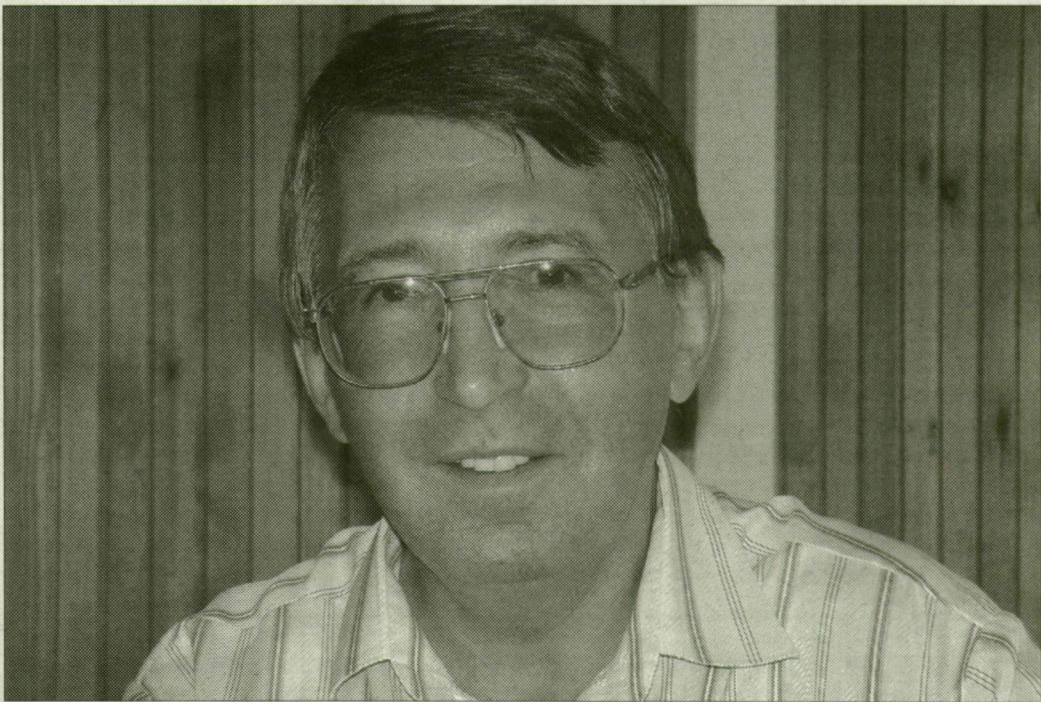
megidézni: sokfelé él a hiedelem, hogy a tűzben megláthatók az elhunytak. Hitek némelyek abban is, hogy a tűz befolyásolja az élők kapcsolatát, a szerelemért epekedők például a kiszemelt viaszbujaat azzal dobták a tűzbe, lobbanjon az illető emésztő lángra. A rontóerőt többféle módon próbálták kihasználni, de a tűz pusztító erejét valószínűleg félték. Úgy tartották, a tűzzel „rendesen kell bánni, mert ha nem, elsiet a portáról és bosszút áll”. A tűzkárt, a tűzvészt kivédeni igyekeztek, például a szentiváni virágkoszorút vagy az új búzából sült első kenyert feltették a ház végére.

A tűztilalmakat szigorúan betartották, az új tűz gyújtásának rituáléit – kovával csiholást, körbehordozását – évente megtartották. S hitték, hogy a tűz rontáselhárító: a beteg például meggyógyítható tárgyainak elégetésével, a szentivántűzben sült almát evő egészséges marad (szegediek szerint ez a különleges gyümölcs a has- és torokfájás ellenszere). De még a füst is véd: a pásztorok ezért a jeles napi füstön keresztülhajtották a nyájukat. A gazdálkodók sok vidéken a húsvéti szentelt tűzzel, hamujával, a szentiváni üszöggel védték a terményeiket. S a termékenyítő hatását igaznak vélték az emberre is: Szent Iván éjén a tüzet a mátkapárok a gyermekáldás reményében ugrálták át kézen fogva. Az ominózus ugrással egész évre védelmet, egészséget próbáltak biztosítani, megtisztulást és szerelmet reméltek a napforduló lángjaitól.

SZABÓ MAGDOLNA

A PRO LITERATURA-DÍJAS OLASZ SÁNDOR A MAI MAGYAR REGÉNYRŐL

A történetet nem lehet kiiktatni

Olasz Sándor: Nem jó, ha rejtvényfejtéssé válik a regényolvasás.

FOTÓ: HOLLÓSI ZSOLT

Mai magyar regények címmel nemrégiben jelent meg Olasz Sándor irodalomtörténész új kötete, amely több szempontból elemzi az elmúlt fél évszázad hazai termését. Mostanra idehaza is lezajlott az a jelenség, ami Nyugaton évtizedekkel korábban: a regény vált az irodalom domináns műfajává. Ennek okairól is beszélgettünk a szerzővel, a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalom Tanácsának docensével, a Tisztatáj főszerkesztőjével, aki kritikusai tevékenységéért megkapta a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének idei Pro Literatura-díját.

– Miért épp a regény vált az irodalom legnépszerűbb műfajává?

– Nem csak hazai jelenségről van szó, a nyugat-európai irodalmakban már korábban megtörtént ez a fordulat: annak ellenére, hogy nagyon jelentős költők alkotnak, nem a líráé a főszerep. Ezt igazolják például a franciaországi könyvszakma mutatói is: novellás- és verseskötet alig lehet eladni, a regény viszont változatlanul népszerű. Néhány évtizedes késéssel nálunk is ugyanez játszódott le: a líra fokozatosan elveszítette korábbi domináns szerepét. Ez azért érdekes, mert a magyar irodalom történetében nem volt példa erre. Nem voltak olyan nagy regénykorszakaink, mint az angoloknál, a franciáknál vagy az oroszoknál a 19. században, amikor világirodalmi rangú életművek születtek. Ez nem azt jelentette, hogy nem volt jó magyar regény, de hiányoztak a nagy regényírói korszakok. Miközben a líráról áttevődött rá a hangsúly, a magyar regény arculata is alaposan megváltozott.

– Hogyan?

– A II. világháború után néhány évig még megvolt az a kísérletező, újító jellege, ami a húszas-harmincas években alakult ki. Németh László, Ottlik, Kodolányi, Márai, a fiatal Határ Győző és Hamvas Béla regényeit említhetném példaként. 1948-tól, a fordulat évtől ez a sokszínűség eltűnt. Másfél évtizedes mélypont következett, amikor még a legtehetségesebb írók is olyan rossz műveket jelentettek meg, mint Déry Tibor Felelete, amelyből óriási vita lett. Ezért volt különös jelentőségük a hatvanas-hetvenes évekbeli népszerű regényeknek. Sokan nem is értették, miért foglalkozom külön fejezetben velük. Igazságtalannak tartom, hogy felkapott művek elhomályosítanak korábbi értékeket. A Rozsdatemető és a Hűz óra ma újraolvasva nem adják ugyanazt az izgalmat, mint megjelenésük idején. Természetes, hogy mai szemmel évtizedekkel korábbi alkotásokat másként látunk, ugyanakkor az irodalomtörténetnek az is feladata: a korábbi értékeket ne engedje kiretusálni. Nem lehet meg nem történtté tenni azt az időszakot, amikor Kertész Ákos Makrája vagy a Déry-regények jelentették az igazi nagy sikert. Mára kialakult egy olyan irodalmi kánon, amely a magyar regény közelmúltjából sok mindent elrejt.

– A rendszerváltás idején sokat beszéltek arról, hogy milyen jó lenne, ha az asztalfiókokból előkerülnének kiadatlan kéziratok...

– Az asztalfióknak nehéz regényt írni, bár korábban erre is volt példa Kodolányi mítoszregényei esetében. Verseknél ez könnyebben előfordulhatott. Olyan bebetonozottnak tűnt az a negyven év, hogy az írók – még ha kompromisszumok árán is – igyekeztek műveiket alkalmassá tenni a kiadásra. Kevesen tudták, merték vállalni – Mészöly Miklós, Konrád György – a külföldi megjelentetés kockázatát.

– Az elmúlt fél évszázad terméséből sokan hiányolják egy reprezentatív '56-os regény megszületését. Miért nem íródott ilyen?

– Nem csak '56-nak, sok más nagy, sorsfordító történelmi eseménynek sem született meg a méltó ábrázolása. Ebben valószínűleg az is közrejátszott, hogy a hetvenes évek közepétől paradigmaváltás történt a prózában: elment a regény is a szöveg felé. Sokan megkérdőjelezték a valóságot, akadtak, akik egyenesen azt hirdették: semmiféle valóságélménynek nem kell lennie a regényben. Remekművek is születtek ebben a felfogásban, de az epigonok munkái egyre inkább azt bizonyították: ez az irány zsákutca.

– Az utóbbi években a történethez való visszatérésnek lehetünk tanúi...

– Inkább szintézisről beszélhetünk. A hatvanas-hetvenes évek valóságát tükröző regényeinek ellenhatásaként jött létre a szöveg-irodalom. A kilencvenes években Márton László Átkelés az üvegen című regénye példázta talán legjobban: nincs semmiféle valóság. Az utóbbi évek legnagyobb regénysikerei visszakanyarodnak a modernség szövegirodalom előtti fejleményeihez és szintézist hoznak létre. Talán ez magyarázza Esterházy, Závada, Szilágyi István regényeinek sikerét. Valamiféle egyensúlyi állapot alakult ki.

– Mi kell ahhoz, hogy egy új regényt egyaránt jól fogadjon a kritika és az olvasóközönség?

– Sok példa van arra, hogy egy regényt azért fogadták jól, mert volt egy olyan kritikushad, amely a megjelenése utáni egy-két hónapon belül azonnal kanonizálta a művet és dicsőímtusokat zengett róla. Örömdetes, hogy ma már a regényírók egy része megpróbál kitörni a kritika, a teória rémuralma alól. Nem úgy írnak regényt, ahogy az éppen divatos elmélet szerint kellene. Ahhoz, hogy egy új regény sikeres legyen, biztosan vissza kell kanyarodni valamennyire a történethez. Ottlik mondta: a történet az író olvasó iránti udvariassága. A történetet nem lehet teljesen kiiktatni. Amikor az olvasó összezavarodik, mozaikokat kap, nem tudja, hogy ki beszél, amikor rejtvényfejtéssé válik a regényolvasás, baj van. Hogy a valóságra is utal egy regény, az nem azt jelenti, hogy a modern vívmányokat el lehet hagyni. A mű teremtett világát azonban valamihez kötni kell, meg kell lennie a ráismerés örömének – azután már a posztmodern által meghonosított legmerészebb regényírói technikák is alkalmazhatók.

HOLLÓSI ZSOLT